

**INSTITUTIONEN FÖR LITTERATUR,
IDÉHISTORIA OCH RELIGION**

Religionsdialog i Göteborg med omnejd

Cenab Turunc

Nivå: Kandidatexamen 15 hp

Kurs: RT1400 Religionsvetenskap och teologi

Termin: HT 2019

Handledare: Daniel Andersson

Innehåll

Abstract	3
The aim and research questions	3
Method	3
Results	3
Conclusions	3
Inledning	4
Bakgrund	5
Problemfrågor	7
Teoretiska utgångspunkter	8
Religion	9
Dialog	11
Från monologtid till dialogtid	12
Metod och material	13
Analys av insamlat material	15
Resultat och analys	16
Hur beskrivs innebörden av religionsdialogen av de som medverkar i dialogen?	16
Positiv variation och olika förväntningar	16
Förhållande mellan andlighet och religion	17
Förhållande mellan religion och tradition	18
Förhållande mellan religionsdialog och samexistens	19
Vilka hinder anges för religionsdialogarbete?	20
Den moderna människans livsstil	20
Mediernas negativa påverkan och politikernas ointresse	21
Vilka förbättringsförslag anges för religionsdialogarbete	22
En öppnare och prestigelös dialog	22
Tydligare samhällsengagemang	23
Kunskaper om religioner utifrån ett historiskt perspektiv	24
Sammanfattande analys av resultatet utifrån individ, grupp och samhällsnivå	25
Diskussion och slutsats	26
Religionsdialogen – en verksamhet mellan önsketänkande och verklighet	27
Religionsfrihetens konsekvenser genom dubbla erbjudande	28
Behövs religionsdialogen?	28
Litteratur	30

Abstract

The aim and research questions

This study explores and describe the work on the religious dialogue in Gothenburg. The main purpose of the study has been to identify and highlight the conditions and opportunities of the dialogue as a specific activity, to generate new practices and action alternatives. The study's research questions are as follows:

- How is the meaning of the religious dialogue described by those involved in the dialogue?
- Which obstacles are experienced and what improvement suggestions indicates for religious dialogue work.

Method

The study is based on 15 selected interviews conducted in 2013 and 2014. The interview questions were initially designed without the intention of writing a scientific text. In this way, the study can be regarded as inductive, which means first observing reality and then creating a theoretical frame of reference. Through interviews of those who have been active in the meantime and their experiences, I wanted to capture and preserve their thoughts for the future as a unique documentation viewed from the perspective of the various contributors.

Results

The participants inquire for deeper cooperation which in turn would lead to more and different cultural meetings and intercultural cooperation. When it comes to a society level, many express their awareness that the religious dialogue should work more actively to improve the society by targeting ignorance and prejudice that in various ways favours the split between the believers and the secular. Similarly, it should be a continuous mission to explain and convey differences between cultural traditions that are rooted in religion and when people use religion to maintain and consolidate cultural traditions - for example, clothing or acts that can create exclusive consequences in different contexts and in relation to society. Furthermore, the religious dialogue should work actively towards extremism by resolving ethnic conflicts that occur in exposed areas and working purposefully to improve the conditions for the integration of different groups in the Swedish society.

Conclusions

The religious dialogue needs to be restructured and focus its activities on issues that are relevant in Sweden today, but which lay the foundation for future social development and thus contribute actively to a multicultural society with new cultural contexts. This requires those leading the religious dialogue to put aside some ideological and sometimes political agendas, to curb segregation as a result of an already extensive distancing from the Swedish society.

Inledning

Denna studie grundas i avsikten att skapa ett tämligen avgränsat källmaterial för framtiden genom att dokumentera en specifik social miljö och verksamhet, nämligen, att beskriva arbetet med funktionen och betydelsen av dialogen mellan religionernas företrädare/ledare och församlingsaktiva i Göteborg med omnejd. Detta som ett försök att öka förståelsen och samarbete mellan olika religionsaktörer. Utifrån ett vetenskapligt perspektiv riktas motivet mot innebörder av dialogen mellan människor av olika tro samt betydelsen av dessa i det mångreligiösa samhället.¹

Inledningsvis presenteras kortfattat hur mitt personliga engagemang i religionsdialogen började och utvecklades fram tills idag. Här finns även underlaget till att skriva detta arbete. Sedan min ankomst till Sverige från Turkiet 1965 har jag på olika sätt engagerat mig i verksamheter som har med religion att göra, mer specifikt, information om religion i allmänhet och om islam i synnerhet. Med ett ökat antal muslimer i det svenska samhället började man också möta olika och hitintills främmande frågeställningar, exempelvis den muslimska kvinnans ställning i familjen och i samhället, barnuppfostran av flickor och pojkar samt andra vardagsfrågor gällande hur individen, som praktiserande muslim skulle ordna sin tillvaro. Den religiösa bakgrunden hade betydande inverkan på muslimernas förutsättningar att integreras i Sverige som i jämförelse med den egna kulturen, uppfattades i regel som ett icke patriarkalt samhälle. Kännedom om religionen islam, i allmänhet, var mycket låg på den tiden. Religionens följare benämndes i tal och skrift för Muhammedaner. Jag började med att i min verksamhet på 1970-talet justera denna beteckning som var till och med inskriven i svenska uppslagsböcker. Betäckningen uppfattas av muslimer som nedlåtande eller som missaktning.

Jag är utbildad socionom och har varit verksam inom Göteborgs socialtjänst under tiden 1968–2012. Som enda socialtjänsteman i Göteborg med muslimsk bakgrund, arbetade jag ofta med de problem som uppstod i skillnader som visade sig i mötet mellan det svenska samhällets normer och de religiösa värderingar som människorna med bakgrund i de muslimska länderna hade med sig. Sådana situationer ökade kravet på mig att i själva praktiken kunna mera om religion och islam än vad som i allmänhet kunde förväntas av en ”vanlig” muslim. Detta blev en anledning till att jag började studera religion på universitetet. Under min studietid flyttades mitt intressefokus från ämnet religion till att vilja förstå och veta mer om hur människor i allmänhet uppfattar religion. Vidare, mitt intresse ökade att få veta mer om hur människor använder sig av religionen i sin livsföring men även på vilket sätt religionen kommer till uttryck i samhället. Med andra ord, religionspsykologi och religionssociologi. Innehållet i mina studier bidrog även till utveckling av ett personligt engagemang - exempelvis har jag varit styrelseledamot på Göteborgs universitetscentrum för Mellanösterns studier samt för Kulturkontakt och internationell migration (KIM). Numera ingår de båda centra under Globala studier vid Göteborgs universitet. Med åren resulterade mitt engagemang i ett omfattande nätverk men också en insamlad dokumentation som dels berör olika religioner, dels olika ämnesområden.

Människor som jag har träffat i olika sammanhang och under många år, har uppmanat mig att skriva om religionsdialogarbetet som bedrivs i Göteborg sedan 1965 och fram till dagens datum. Anledningen är att detta arbete inte är dokumenterat. De som var engagerade från starten har börjat lämna oss och med tiden blev det så att jag är en av de få som har varit med i detta arbete

---

¹ Andersson & Sander, 2015

från början av 1965. Dessutom har jag fortfarande kopplingar till religionsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet. Det här arbetet är ett försök att presentera vissa händelseförlopp och de bärande tankarna för dialogarbetet utifrån de medverkandets perspektiv.

Bakgrund

I jämförelse med andra länder har Sverige, fram till 1970-talet, varit ett homogent land i frågan om människornas kulturella, etniska och religiösa tillhörighet.² Sedan dess har landet utvecklats mot ett allt tydligare mångkulturellt samhälle med olika etniska tillhörigheter, kulturer och religioner. Människor har kommit och kommer till Sverige också från länder utan demokratiska värderingar eller där kristna och muslimer levit som fiender genom historien. I mötet med det svenska samhället och i vissa situationer, präglas deras handlingar och tänkande av normer och värderingar från deras olika kulturella tillhörigheter och tidigare erfarenheter. Behovet av dialogen mellan människor från olika kulturer och religioner, så som uppsatsen ämnar belysa, är historiskt sett ett relativt nytt fenomen och företeelse i det svenska samhället. Nedan följer en mycket kortfattad redogörelse av denna utveckling i ett kronologiskt perspektiv med betoning på den senare tidsperioden från år 2000 och framåt.

Religionsdialogen i Göteborg startade år 1960 som ett försök att från olika religiösa ståndpunkter närma sig varandra och till det som kan betraktas som det gemensamma i ett samhälle som är en sekulär demokrati. År 2007 kallade dåvarande Biskop Carl Axel Aurelius i Göteborgs Stift ett antal religiösa ledare till ett möte. Vid detta möte bildade man Göteborgs Interreligiösa råd. Syftet var att de religiösa ledarna i Göteborg ska lära känna varandra, kunna diskutera gemensamma frågor men också kunna uppträda gemensamt offentligt och på så sätt bli förebild för andra. Målet var att de religiösa ledarna kunde agera gemensamt vid eventuella krissituationer i staden. Jag är inte religiös ledare men eftersom jag har arbetat aktivt med religionsdialogen blev jag också medlem i rådet, som observatör, och är det fortfarande.

Rådet arbetar med att bland annat skapa god samarbetaplattform mellan olika religiösa ledare i staden, exempelvis genomförde rådet en fredsmarsch samtidigt som våldsamma konflikter pågick mellan Israel och Palestina. Religiösa ledare inklusive imamen och rabbinen marscherade arm i arm från Göta Platsen till Gustav Adolfs torg och tillsammans symboliskt och i ord fördömde våldet.³ En förebild för rådets arbete är det Internationella rådet för kristna och judar, The International Council of Christians and Jews (ICCJ)⁴ en paraplyorganisation av 38 nationella grupper i 32 länder som engagerar sig i den kristen-judiska dialogen. Under senare år har ICCJ och dess medlemmar alltmer engagerat sig i den Abrahamiska dialogen och mötet mellan judar, kristna och muslimer. Den nationella svenska medlemsorganisation grundades 1979 och har sitt säte i Stockholm. Göteborgsföreningen är en lokal förening till Stockholm.

År 2009 anordnade rådet en studieresa till Leicester i England. Svenska kyrkan hade redan ett etablerat ett samarbete och rekommenderade rådet att åka dit. På denna resa var också några av politiker från Göteborgs kommun inbjudna. Syftet med resan var att studera hur Leicester hanterat religionsdialogen i sitt mångkulturella och mångreligiösa lokala samhälle. Resan var givande och vi fick svar på en del av våra funderingar – exempelvis att arbetet i deras

---

² Turunc, 1990

³ Göteborgs Posten, 2009

⁴ <http://www.iccj.org/>

religionsdialog var mycket mer strukturerat och lättare att överblicka. Samtidigt fick vi också med oss nya intryck och frågeställningar i samband med att ha besökt ett antal skolor. Flera skolor hade en mur i skolgården och hade separata ingångar för pojkar och flickor. Flera i vår grupp noterade att yngre barn hade bråttom att lämna skolan efter avslutad skoltid på eftermiddagen. Skälet var att de var på väg till islamiska församlingarnas undervisningslokaler där det pågick muslimsk undervisning efter skoltid varje dag. Spontant diskuterades i vår grupp ifall detta som vi bevittnade var förenligt med västerländska demokratiska och sekulära skolpolitik? Vad betyder och innebär jämställdhetsmålet om vissa grupper undantas av religiösa skäl? Vilka demokratiska principer, i så fall, kan berättiga detta?

Efter Leicester fortsatte diskussionerna i Göteborg om att på ett bättre sätt strukturera religiondialogens arbeten i staden. År 2011 beslutades i Göteborgs kommunfullmäktige att bevilja en miljon kronor per år i 3 år för detta arbete. Då bildades Göteborgs Interreligiösa center⁵ vars position blev under rådet. Man hyrde en lokal på Kyrkogatan 25, anställde personal och började verksamheten. Rådet bestämde att förändra centrets organisatoriska placering med tanke på att rådet består av frivilliga medlemmar. Rådet kunde inte ha ett arbetsgivaransvar och ansvar för en ekonomi över en miljon kronor. Från och med 2019 väljs en styrelse för Göteborgs Interreligiösa center som är helt skild från rådet och denna styrelse har också ansvar som enskild organisation för centrets verksamhet och ekonomi.

Kommunen har permanentat centrets bidrag i kommunbudgeten. Centret bedriver utbildning och informationsverksamhet genom olika institutioner och studieförbund. NCID (Nordiskt Center för Interreligiös Dialog) samarbetar med centret i varierande grad med olika insatser.

Stiftelsen Nordiskt Center för Interreligiös Dialog (NCID) bildades år 1997 och är den första institutionen i Göteborg som bedriver ett strukturerat religionsdialogarbete i form av paneldiskussioner i olika ämnen, besök i skolor samt andra samhällsintuitioner och föreningar. Utöver de nämnda aktiviteterna organiserar NCID konferenser både nationellt och internationellt. Den första var i Göteborg 1999 med titel Religion på 2000-talet. Den första av konferenserna Harran genomfördes också i Göteborg 2005. Den andra genomfördes i Istanbul år 2008 i samarbete med Svenska Institutet i Istanbul och Svenska General-Konsulatet. Den tredje konferensen planerades i Alexandria och den fjärde i Jerusalem men dessa planer är dag vilande på grund av den rådande politiska situationen i de aktuella områdena. På de genomförda konferenserna medverkade internationellt kända och erkända lokala och internationella föredragshållare i ämnet. Konferenserna sponsrades även av den internationella Anna Lindh-stiftelsen eftersom NCID är en lokal samarbetspartner till Anna Lindh - stiftelsen. Mitt personliga intresse och engagemang har inneburit olika uppdrag som medlem i Göteborgs Interreligiösa centrets styrgrupp tills 2019, samt därefter som medlem i den nya styrelsens valberedning. Under tiden har jag haft möjlighet att vara koordinator och samordnare för flera konferenser och i dag är jag ordförande i NCID.

---

⁵ <https://interreligiosacentret.se/>

Problemfrågor

Syftet med denna uppsats är att undersöka arbetet och betydelsen av dialogen mellan religionernas företrädare/ledare och församlingsaktiva som ett försök att öka förståelsen och samarbete mellan olika religionsaktörer.

Vidare är syftet att genom denna beskrivning ge röst åt människor tillhörande olika religioner och beskriva hur dessa försöker hitta sin plats i det svenska samhället (som formellt betraktas som en sekulär demokrati), men också deras vägar att ta till sig den svenska kulturen.

Utifrån ett vetenskapligt perspektiv framstår utvecklingen av dialoger mellan olika religioner som ännu mer viktiga framöver – detta mot bakgrund av ett allt mer splittrat samhälle med växande utanförskapsområdena⁶ där politiska beslut, på sikt, kan få andra effekter än väntat. Till exempel har Religionsfrihetslag (1951: 680)⁷ varit gällande i Sverige fram till år 1995 (SFS 1995:1212) då den upphävdes av Regeringskansliet⁸. Religionsfrihetslagen hade tydligt föreskrivit att det enbart handlade om friheten att få tillhöra en religion. ” Envar äger rätt att fritt utöva sin religion, såvitt han icke därigenom stör samhällets lugn eller åstadkommer allmän förargelse. Det står envar fritt att för religiös gemenskap delta i sammankomst och sammansluta sig med andra. För offentlig gudstjänst gälle ej andra hinder än sådana som i allmänhet äro stadgade för sammankomst, till vilken allmänheten har tillträde. Ej må någon vara skyldig tillhöra trossamfund. Åtagande i strid mot denna bestämmelse vare utan verkan. Med trossamfund förstås, förutom svenska kyrkan, sammanslutning för religiös verksamhet, vari ingår att anordna gudstjänst.” Denna lag upphävdes 2000-01-01. Religionsfriheten innebär också frihet från religion, alltså friheten att välja att inte befatta sig med religion alls och därmed är den bärande sekulära statsmaktens primära uppgift att säkerställa religionsfria offentliga rum och religionsfria offentliga verksamhet. I och med den nya lagen från 2000 möjliggörs för religioner och dess företrädare att kräva tillgång till det offentliga rummet och tillträde till offentliga verksamheter. I sin tur inverkar detta på de ickereligiösa frihet att inte utsättas för eller behöva ta hänsyn till religiösa uttryck och krav.

Upphävande av religionsfrihetslagen tog bort delar av lagen som handlade om rätten till religionsfria offentliga rum och verksamhet. I Göteborg finns många olika religiösa grupper. Generellt betraktat har alla religioner varierande teologiska differentieringar även om det handlar om en och samma tro. Denna variation är också representerad inom de stora grupperna i Göteborg med omnejd.⁹ Det innebär i praktiken att det finns många religiösa företrädare i samhället från olika delar av världen med varierande utbildningsbakgrunder för sitt uppdrag, med olika kulturella och religiösa referenser/ideologiska visioner. Gemensamt för dessa ledare är att de har ett stort och legitimt inflytande hos många av våra nya medborgare och därigenom även inflytande när det gäller framtiden för deras barn. Generellt en viktig fråga i sammanhanget, men även för religionsdialogen, borde vara i vilken utsträckning får barnen möjligheter att välja sin kommande framtid i Sverige. Det framgick tydligt att barn i de skolor som deltagare från Göteborgs Interreligiösa råd besökte i Leicester, fick inte det.

---

⁶ Sanandaji, 2014

⁷ Religionsfrihetslag, 1951

⁸ Regeringskansliet, 1995

⁹ Sander, 2003

Att undersöka arbetet med religionsdialogen i Göteborg handlar om att identifiera och belysa möjligheter för dialogens förutsättningar att genom sin specifika verksamhet kunna generera nya praktiker och handlingsalternativ.

Studiens problemfrågor är därav följande:

- Hur beskrivs innebörden av religionsdialogen av de som medverkar i dialogen?
- Vilka hinder upplevs och vilka förbättringsförslag anges för religionsdialogarbete?

Teoretiska utgångspunkter

Denna studie är en kartläggning i utvecklingen av religionsdialogarbetet i Göteborg med omnejd, utifrån en individ, en grupp och ett samhällsperspektiv. Studiens teoretiska utgångspunkt utgörs av Bronfenbrenners utvecklingsekologiska systemteori där samhällets olika kontexter och ideologiska förutsättningar för interaktion mellan människor betraktas i denna teori som avgörande dels för individens utveckling, dels för samhällets kunskapsutveckling.¹⁰ I sin tur, påverkar dessa olika interaktioner det ekologiska perspektivet som omfattar andra interaktioner mellan allt annat levande och dess omgivning (exempelvis social hållbarhet, förhållningssätt till miljöfrågor och/eller djurens villkor). Bronfenbrenner delar in och betraktar dessa interaktioner genom olika system: mikro-meso-exo-makro och chronosystem. Samtliga system, direkt eller indirekt, påverkar individen utifrån hur de ideologiska, ekonomiska och politiska riktlinjerna är organiserade i samhället. Exempelvis har Sverige ingen statskyrka och som tidigare nämnts, räknas som sekulär demokrati. Detta kan uppfattas av de som flytt från religiöst förtryck som en garanti att kunna bygga upp ett annat liv där de inte behöver förhålla sig till religioners inflytande. Samtidigt har det i flera kommuner genom politiska beslut och med hänvisning till religionsfrihet, beslutats om separata badtider enbart för muslimska kvinnor eller accepterat att slöjor kan användas som en del av uniformen/arbetskläder inom olika offentliga verksamheter (till exempel polisen, brandkår, förskola, skola, sjukvård, kollektivtrafik).

Studiens teoretiska beskrivning av sociala interaktioner genom olika system kan bidra till förståelsen av samband mellan individens förutsättningar i samhället och samspelet med samhällets övergripande politiska värderingar och intentioner.

Studiens centrala begrepp *dialog* och *religion* kan både relateras till och analyseras genom Bronfenbrenners olika system. I det här fallet genom mikrosystem som utgör individnivå, mesosystem som innebär gruppnivå, makrosystem som avser samhällsnivå och chronosystem som avser tiden, det vill säga, tidsaspekter och perspektiv som har direkt koppling till individens sociala och kulturella uppväxande (barndom, ungdom, vuxenliv och ålderdom). Exosystem avser samhällssystem på avstånd men som indirekt påverkar individens förutsättningar och villkor i form av lagar och regler. Samspelet mellan dessa olika system kan synliggöra olika sätt som ett framtida religionsdialogarbete kan bidra med, exempelvis, när det gäller att kunna skilja mellan religion och tradition. Eller att belysa hur dialogarbete kan struktureras så att det kan utgöra ett konstruktivt och användbart instrument i dialogen med samhället som formellt, och enligt lagen, betraktas som en sekulär demokrati.

---

¹⁰ Bronfenbrenner, 1979

Religion

Själv ordet religion härstammar från latin och i den ena förklaringen betyder ”Gudsdyrkan”, ”Gudsfruktan”, ”Respekt för det helige” i antiken, medan en annan förklaring hänvisar till ordet ”Religare” som betyder att binda samman.¹¹ Under historiens tid har ordet fått utökat och varierat innehåll. Beträktat utifrån ett historisk och ett institutionellt perspektiv menar Joppke¹² att religion är både en organisationsprincip och en aktör, både en strukturell kraft som formar den moderna världen, som kanske ingen annan, men också en kraft som reser anspråk inom denna värld. Idag är det nästan omöjligt att ge en allomfattande generell definition av religion. Ett sätt att definiera religionens innebörder är att betrakta den dels utifrån sin funktion och dels utifrån sitt innehåll. Att definiera religion utifrån ett funktionellt perspektiv handlar om att beskriva och tala om vad den gör, mer precist vad den innebär och betyder för människor. Det innehållsliga perspektivet riktar uppmärksamhet mot vad religionen består av i form av tankegoods och artefakter.

Religion som funktion avser de psykologiska eller sociala funktioner som den kan uppfylla och fylla för individer, grupper eller samhällen – till exempel skapa trygghet, vara ett svar på existentiella frågor, erbjuda skydd mot dödskräck eller hålla ihop gruppen och samhället.¹³

Religion som innehåll eller den substantiella definitionen beskriver generellt vad religionen är. Det innehållsliga perspektivet anger det som just en specifik religion innehåller så som riter, texter, myter och annat. Beskrivningen av innehållet utgår vanligtvis från de nyckelattribut som ingår i en religion, exempelvis upplevelser, läror, symboliska handlingar, riter, ritualer och institutionsformer.

Båda definitionsmodellerna har starka och svaga sidor men den funktionalistiska perspektivets särskilda svårigheter uppstår när det ska definiera vad religion gör och varför och på vilket sätt den inte längre är allomfattande utan endast en sfär eller aktör bland många i ett differentierat och sekulariserat samhälle.¹⁴ Eller som Swidler & Mojzes¹⁵ uttrycker det hela: “Some see religion as a way of life of a group of people. Others see it as belief in something greater than the human being”. Alltså religion visar sig vara ett sätt att leva för en del människor, för andra enbart en tro men för många människor betyder religion både och.

Detta kan illustreras genom Bronfenbrenners¹⁶ följande system/nivåer:

Mikronivå – individnivå – den personliga tron varierar både i omfattningen och i beslutet om vad/hur mycket som passar sig i olika situationer

Mesonivå – gruppnivå – organisation/ deltagandenivå som individer kan tänkas ingå i och vara följare och utövare.

Makronivå – samhällsnivå, global nivå - avser vilken status och legitimitet som religion får och har som ett fenomen utifrån de psykologiska eller de sociala funktionerna.

---

¹¹ NE, 2019

¹² Joppke, 2015, s 8

¹³ Sander, 2003, s 23

¹⁴ Joppke, 2015, s 10

¹⁵ Swidler & Mojzes, 2000, s 3

¹⁶ Bronfenbrenner, 1979

Chronosnivå – en kombination av individ-grupp och samhällsnivå - handlar om i det här fallet om individens frihet att både tillhöra och inte tillhöra en religion. När ett barn växer upp i en familj som bekänner sig till en religion då kan det inte välja bort sin ”rättighet” att inte tillhöra en religion eftersom barnet socialiseras i religionen genom att utöva den som medlem i en gemenskap. Frihet för föräldrarna att välja religiös fostran åt sina barn har en problematisk relation till barnens egen rätt till religionsfrihet och frihet från religiöst tvång. Många länder har ett straffbelagt förbud mot att avfalla från religionen, vilket gäller även barn som tvingats in i religionen, något som dock inte stöds av FN:s mänskliga rättigheter.

Barn som blir ensidigt religiöst påverkade kan inte förhålla sig till livet och livsfrågor på ett eget sätt eller hantera detta rationellt under sin uppväxt. Ett exempel som illustrerar dessa svårigheter handlar om att föräldrar ringer och kräver att förskolepersonalen ska skicka foton från mobilen som visar att deras döttrar inte tar av sig huvudduken. En rundringning från GP¹⁷ visade att 60 % procent av de 40 tillfrågade förskolorna i Stockholm, Göteborg och Malmö inte vågar göra annat än att rätta sig efter föräldrarna. GP:s journalist ringde Skolverket men fick inte något tydligt svar trots att personalens agerande kolliderar med verksamhetens demokratiska värderingar och synen på barns självbestämmande. Ett annat exempel handlar om hur religionsfriheten processas genom politiska ställningstaganden och avser en motion¹⁸ för förbud mot ansiktsmaskering i offentliga verksamheter - det finns religiösa förskolor och skolor där lärare täcker sitt ansikte. Ansiktsmarkering kan också användas i samband med kriminella handlingar. Motionen avslogs med motivet att enligt svensk lag får individen inte täcka ansiktet vid demonstrationer och sedan 2017 gäller förbudet även vid idrottsarenor. ”Att gå vidare i denna lag innebär att nästa steg vi skulle ta är att förhindra människor att utöva sin religion och detta kan inte vi som Socialdemokrater ställa oss bakom. Vi har en grundlag som skyddar individen och tillåter den utöva sin religion inom landets gränser. Det är viktigt att vi inte inskränker individens rörelse och religionsfrihet.”

De flesta historiska definitioner av religioner görs i allmänhet utifrån förklaringar inom sociologi och psykologi och beskrivs enligt formeln att Gudar (och andra transcendentia entiteter) är inget annat än illusioner genererade av samhälleliga processer (sociologer) eller är inget annat än illusioner genererade av psykologiska processer (psykologer). När en sociolog undersöker människornas religiositet fokuserar man ofta på deras s.k. religiösa engagemang dvs. i vilken utsträckning de låter sina uppfattningar om en transcendens påverka hur de i olika avseenden lever sina liv. Med andra ord deras religionsutövnings intensitet och deras religiösa värderingar, mer precist vilka transcendensrelaterade mål de anser vara värdefulla, viktiga och åtråvärda att sträva efter och uppnå i sina liv.¹⁹ Skillnaden mellan ett typiskt religiöst fenomen och ett icke-religiöst fenomen är alltså inte en skillnad i yttre deskriptiva egenskaper, utan i hur människor upplever dem, med vilken mening de konstitueras i mänskliga medvetande.

I sammanhanget är det viktigt att vara medveten om att i många fall blir religionsteorier förklädda till definitioner – ”religion är tro på supranaturala²⁰ varelser”, “religion är mänskligt beteende i förhållande till något gudomligt”, “religion är institutionaliserad vidskepelse”

---

¹⁷ Göteborgs Posten, 2019

¹⁸ Motion nr 90, Socialdemokraterna i Göteborg/ Höstkongress 2019

¹⁹ Sander, 2003, s 37

²⁰ Supranaturalism. Uppfattningen att det finns en högre verklighet som står över den för sinnena givna natur enligt teologin ofta förenad med en lära om uppenbarelsens nödvändighet. (NE, 2019)

”religion är ett instrument för den härskande klassens förtryck”, “religion är känslan av absolut beroende” “religion är ett perspektiv eller tolkningsmönster med vars hjälp människan organiserar sin världsbild” “religion är en upplevelse av något transcendent”, “religion är människor sammanbundna till en social gemenskap för främjande av sina egna intressen”. Läsaren känner säkert igen exemplen. De kan lätt mångfaldigas.

En av den liberala demokratins tolkare Alexis Tocqueville²¹, säger att ” Det finns knappast någon mänsklig handling, hur personlig än den antas vara som inte har sitt ursprung i en mycket allmän föreställning som människor gjort sig om Gud, om hans förhållande till människosläktet, om sin själs natur och sina förpliktelser gentemot sina medmänniskor. Dessa idéer är oundvikligen den gemensamma källan till allt övrigt” Tocqueville uppfattas som provokativ när han vidare hävdar att ” religionen var ännu vidare för att skapa tillit och sammanhang i ett demokratiskt samhälle än i det feodala (O) m (en människa) inte har tron måste hon lyda, om hon är fri måste hon tro.”²² Citatet kan förstås utifrån flera aspekter. Under ett feodalt styre måste människor lyda och tro på den starka ledaren eller den styrande klassen. Under de demokratiska formerna blir tron/religionen en social markör som binder samman och håller ihop människorna samtidigt som den sätter gränser mot andra och bevakar gemensamma intressen. En annan aspekt är att människor behöver trygghet. I det feodala samhället representerar en feodal herre eller den feodala klanen, trygghet. I det moderna samhället söker människor efter sin individuella och kollektiva trygghet hos Gud och Guds oföränderliga lagar som också lovar trygghet i nästa liv – detta som en kontrast till det fria samhällets ständiga föränderlighet. I ett sekulärt samhälle har människor även möjlighet att på olika sätt leva efter och/eller genom sina traditionella och invanda sedvänjor som bottnar i religionen. Exempelvis firas den svenska julen på olika sätt med mer eller mindre (eller inga) religiösa uttryck, däremot genom en specifik kulturell estetik i form av mat, dekorationer och gemenskap.

Dialog

Dialog härstammar från grekiskan där ”Dia” betyder två och ”Logos” betyder förnuft. Det betyder också samtal som litterär konstform, alltså i samtalsform författat litterärt arbete. Även Sokratisks dialoger i frågor och svar, varvid den svarande just genom frågornas form ledes till att utveckla de åsikterna som den frågande önskar få fram²³. Språket är dialogens redskap som samtidigt ger människan möjlighet att utveckla identitet, kunskap och inflytande, men på samma gång också kan begränsa och ”fängsla” förmågan att betrakta och tala om verkligheten. Till exempel religionens och politikens språk.

Martin Forward i sin tur, påpekar ytterligare en nyans i ordet. Nämligen skillnaden mellan di och dia för att betona själva innebörden av processen som inte enbart inkluderar meningsutbyte utan även handlar om ordförståelse samt ordförståelsens konsekvenser för våra handlingar. Ordförståelse skapar förutsättningar för vetande dvs. ordförståelse möjliggör kunskapsutveckling och på sikt även vad som blir möjligt att lära sig.

What, however, is the first part of the word dialogue? It is ”dia”, not ”di” as many people wrongly infer. In Greek ”di” indicates ”two” rather than the ”one” that is signified by ”mono”, But ”dia” is a preposition that means ” through”. ” Di-

---

21 Tocqueville, 1969

22 Tocqueville, 1969

23 NE, 2019

logue” could mean two people conversing about a worldview; maybe amicably, maybe not; maybe with results, maybe not. But “dia-logue” signifies worldviews being argued through to significant and potentially transformative conclusions, for one or more participants. It involves a much more consequential encounter²⁴.

Termen dialog används idag i olika sammanhang och inte sällan, betraktat utifrån Forwards perspektiv, på ett missvisande sätt. Exempelvis när offentliga institutioner använder ordet dialog i stället för information. Information till sin natur är en envägskommunikation medan dialog förutsätter en tvåvägskommunikation. Ett möte i en sal med 50 personer handlar om information och inte om en dialog med alla deltagarna. Inte heller när någon sänder information till en grupp om en specifik fråga, kan det påstås att det förs en dialog med gruppen - även om de som frågan berör har möjligheten att framföra sina svar/synpunkter om saken.

Dialog handlar om kommunikation – från latinets ”Communis” gemensam och ”Communicare” – att göra något till gemensamt. Kommunikation genom samtal handlar om att utveckla varandras förståelse genom att förmedla tankar, känslor och inspiration men också informera, uppmana och påverka. Kommunikation äger rum i ett fysiskt, psykologiskt, socialt och kulturellt sammanhang. Religionsdialogen inbegriper samtliga kommunikativa aspekter.

Från monologtid till dialogtid

Fram till det som idag betraktas som modern tid har världen levt ganska isolerad i avsaknad av kommunikativa möjligheter och bland annat kan därför denna period definieras som monologperiod. I samband med den tekniska utvecklingen och den omfattande globaliseringen kan dagens värld beskrivas som den globala dialogperioden²⁵. Globaliseringen innebär att världen öppnar sig på många olika sätt - inte bara genom människornas fysiska möten utan även genom människans tankevärldar. Dialog som uppstår i fysiska möten innebär även ett nytt sätt att tänka, se och reflektera efter meningens om den värld som man möter. Meningens med dialogen är att två eller flera personer genom dialog lär sig från varandra och genom den förändring växer i sin utveckling. Dialogen borde leda till ett nytt sätt att tänka om världen, ett nytt sätt att förstå världen och ett nytt sätt att se sig själv i världen.

Grundregler för interideologisk dialog

Grundreglerna för en konstruktiv dialog sammanfattas kortfattat enligt Swidler & Mojzes²⁶ genom följande punkter:

- Avsikten med en dialog är att utveckla och förändra sin förmåga att se på verkligheten och handla därefter.
- Interreligiös och interideologisk dialog ska vara ömsesidiga projekt mellan församlingarna.
- Alla parter måste komma till dialogmöten med en öppenhet.
- Interreligiös eller interideologisk dialog får inte jämföras med den egna eller partners religiösa bruk och varje part måste vara medveten om gränserna.

---

²⁴ Forward, 2000, s 12

²⁵ Swidler & Mojzes, 2000, s 145

²⁶ Swidler & Mojzes, 2000, s 174–178

- Båda parter ska lyssna med öppenhet och sympati på varandra samt också försöka förstå utifrån hänsyn till den egna traditionen.
- Dialog kan ske bara mellan jämlika parter och parter med ömsesidigt förtroende
- En interreligiös och interideologisk dialog innebär att lära sig att vara självkritiska både när det gäller oss själva och våra egna religiösa och ideologiska traditioner.
- Varje part ska vara öppen för en inre upplevelse av den andres religion eller ideologi.

Resultaten av interreligiösa och interideologiska dialogen kan kortfattat summeras enligt Swidler & Moizes²⁷ genom följande aspekter:

- Dialog fungerar som spegel för varandra
- Det hjälper att skifta från att mer titta utåt än inåt.
- Det skapar kedjereaktion
- Det överför (övertar) element från dialogpartner
- Nya frågor uppstår som är inte eller var inte aktuella tidigare

Denna korta summering ställer dock stora krav på de medverkande och deras förutsättningar att skapa goda betingelser och villkor för kommunikation och den konstruktiva dialogformen.

Metod och material

Enligt Inger Lindstedt²⁸ innebär en metod en planmässig och systematiskt tillvägagångssätt/arbetssätt. Studier som vill ha svar utifrån frågor som formuleras ”På vilket sätt? Hur? och Vad?” kallas för kvalitativa och metoder som används kan vara forskningsintervjuer, fokusgrupper, observationer, frågeundersökningar eller visuella metoder. Det som kännetecknar kvalitativa studier är många upplysningar om få enheter i studien där presentation av insamlade data illustreras genom citat eller observationsbeskrivningar.

Denna studie är en kvalitativ studie som grundas på intervjuer genomförda under 2013 och 2014. Avsikten har varit att av personligt intresse dokumentera en tämligen specifik social miljö och verksamhet genom intervjuer av de som varit aktiva under tiden. Deras erfarenheter och tankar ansåg jag vara värdefulla att fånga upp och bevara inför framtiden som en unik dokumentation betraktad utifrån olika medverkandes perspektiv. Intervjufrågorna var initialt utformade utan avsikten att skriva en vetenskaplig text. På så sätt kan studien betraktas som induktiv vilket innebär att först observera verkligheten och därefter skapa en teoretisk referensram. Motsatsen är en deduktiv metod, den vanligaste vetenskapliga metoden, där forskaren undersöker verkligheten genom en given referensram.²⁹

Intervjuer i kvalitativa studie kännetecknas oftast av att forskaren möter respondenterna ansikte mot ansikte och därmed har möjlighet att få bättre förståelse för det som studeras. I det pågående samtalet kan även följdfrågor ställas som i sin tur kan tillföra mer information och vidga innehållet som studeras. Jag har inte använt mig av följdfrågor genomgående utan mer eller mindre beroende på de medverkandes egna engagemang när det gäller att beskriva olika

²⁷ Swidler & Moizes, 2000, s 166–171

²⁸ Lindstedt, 2019

²⁹ Lindstedt, 2019

exempel som ett svar på mina huvudfrågeställningar. Jag har också varit sparsam med min respons. Frågeställningar som ställdes var konkretiserande frågor med avsikten att få reda på faktiska förhållanden utifrån de intervjuades perspektiv. Samtidigt kan frågorna också betraktas som undersökande - ställda för att få vetskap om de intervjuandes upplevelser och förståelsen av skillnader mellan olika religioner och eventuella samhällskonsekvenser.

Materialet i sin helhet består av sammanlagt 60 genomförda intervjuer medan underlaget för denna studie består av 15 intervjuer. Dessa i sin tur är ett hanterbart material och är valda efter ett antal kriterier för att kunna presentera en mer varierande bild av de intervjuades olika tankar och erfarenheter. Det första kriteriet var att komma fram till en variation av olika religioner vars representanter, på olika sätt, var aktiva i dialogen. Det andra kriteriet handlade om intentionen att åstadkomma en jämn fördelning mellan män och kvinnor. Detta är delvis uppfyllt eftersom majoriteten av dem som vanligtvis deltog aktivt i olika sammankomster var män. Det är inte så att det inte fanns kvinnor som involverades i dialogen utan obalansen i studiens urval beror på att kvinnornas engagemang inte var lika kontinuerligt. Många av kvinnorna deltog enbart sporadiskt, oftast i anslutning till vissa teman eller liknande aktiviteter och utifrån personligt intresse. Det tredje kriteriet handlade om de medverkandes ålder kopplat till möjligheten att ha ett tidsperspektiv i sammanhanget. Den äldsta intervjuade är född 1933 och den yngsta är född 1977. Enligt Ann Kristin Larsen³⁰ handlar datainsamling om att inhämta information om verkligheten som är relevant för studiens problemformuleringar. Datainsamling i denna studie består enbart av intervjuer som är inspelade vid olika tillfällen och utifrån följande frågor:

- Vad betyder religionsdialogen för dig?
- Vilka hinder upplever du och vilka förbättringsförslag har du för detta arbete?

Den första frågan syftar till att belysa den medverkandes förmåga att indirekt observera sig själv i sin medverkan och/eller i sin professionella roll. Den andra frågan syftar till att se något ur olika perspektiv och är förknippad med den medverkandes förflutna eller framtid.

Alla intervjuer är inspelade på en diktafon och därefter transkriberade i sin helhet. I genomsnitt handlar det om 40 - 60 minuter inspelad tid per person. De som medverkat har jag träffat i olika lokaler enligt deras förslag där de kände sig bekväma att samtala och oftast utifrån deras tidsmöjligheter. Vid flera tillfällen har de planerade intervjuerna ställts in på grund av olika skäl. Detta har påverkat tidsomfattningen i själva datainsamlingen.

De medverkandes engagemang i religionsdialogen varierade också när det gäller deras formella åtaganden – vissa var enbart församlingsaktiva medan andra hade en befattning inom församlingen. De som var församlingsaktiva hade olika yrkesprofessioner.

Följande respondenter, uppdelade efter religion och yrke, ingår i studien: 4 Kristna, 4 Muslimer, 3 Judar, 1 Bahai, 1 Zarat Hustra, 1 Hare Krishna, 1 Tibetansk Buddist. Total 10 män och 5 kvinnor.

Kristna

Katolik, Kvinna (född 1939) Caritas.

Svenska kyrkan. Kvinna (född 1943) Journalist.

Man (född 1951) Biskop Emeritus.

Syrisk Ortodox. Man (född 1953) Präst (fader).

---

³⁰ Larsen, 2018

Muslimer

Sunni. Kvinna (född 1964) Ordförande.
Sunni. Man (född 1940) Församlingsaktiv.
Ahmadiyya. Man (född 1968) Imam.
Shia. Man (född 1958) Imam.

Judar

Kvinna (född 1953) Församlingsaktiv.
Man (1948) Rabbin / Prof. Med. Dr.
Man (1934) Församlingsaktiv. Advokat.

Bahai. Man (1933) Församlings aktiv.

Zarat Hustra. Man (1957) Mobed för Europa.

Harie Khrisna. Kvinna (1977). Predikoansvarig.

Tibetansk Buddhist. Man (1943) Församlings aktiv. Prof. Emeritus. Vetenskapsteori.

Samtliga som medverkar i studien har samtyckt till att deras intervjuer kommer att ses över exempelvis genom att kortas eller att vissa delar kommer att utgå och inte användas. De medverkande vilkas yrkesprofessioner kunde avslöja deras identitet och därmed inte garantarea anonymitet fullt ut, godkände att deras yrke få publiceras.

Analys av insamlat material

Enligt Lindstedt³¹ handlar analysen om att studera texten för att hitta mönster och samband och i kvalitativa studier kan denna process beskrivas som kodning, kategorisering och att hitta mönster. Analysen av insamlat material genomfördes i tre steg. I det första steget strukturerades och sorterades de intervjuades svar utifrån studiens frågeställningar med fokus på hur de medverkande beskriver innebörden av religionsdialogen samt vilka hinder upplevs och vilka förbättringsförslag anges för religionsdialogarbete. I det andra steget identifierades likheter och olikheter i de medverkades beskrivningar samt även övergångar till andra innehåll som spontant kom till uttryck. I det tredje analyssteget kunde några övergripande mönster/teman urskiljas som representativa för innebörder och som därmed också ingår i studiens resultat.

Således består studiens första resultatdel, vars innehåll beskriver innebörden av religionsdialogen, av följande rubriker: *Positiv variation och olika förväntningar*, *Förhållande mellan andlighet och religion*, *Förhållande mellan religion och tradition* och *Förhållande mellan religionsdialog och samexistens*.

Studiens andra del som beskriver vilka hinder upplevs och anges för religionsdialogarbete, består av följande teman och kunde urskiljas som ofta förekommande bland informanterna: *Den moderna människans livsstil*, *Mediernas negativa påverkan* och *politikernas ointresse*. Följande förbättringsförslag anges för religionsdialogarbete och består av följande rubriker: *Öppnare och prestigelös dialog*, *Tydligare samhällsengagemang*, samt *Kunskaper om religioner utifrån ett historiskt perspektiv*.

---

³¹ Lindstedt, 2019, s 159

Analysen visar också exempel på att innehållet som framträder utifrån de medverkandes tankar och erfarenheter ofta pendlar mellan Bronfenbrenners mikro (individnivå), meso (gruppnivå) och makro (samhällsnivå) på ett mer eller mindre överskridande sätt. Detta pekar på att religion som ett fenomen tillskrivs sociala funktioner som inkluderar ett samspel mellan individ - grupp och samhällsnivå. Under den avslutande delen av analysprocessen fick jag urskilja och välja mellan utsagor som i stora drag liknade varandra innehållsmässigt och de som på ett självständigt sätt bidrog till att vidga frågans innebörd. Denna process resulterade i ett ojämnt antal citat som finns under respektive rubriker i resultatdelen.

Resultat och analys

Hur beskrivs innebörden av religionsdialogen av de som medverkar i dialogen?

Den grundläggande tanken och initiativet med religionsdialogen upplevs som positivt av samtliga medverkande förutom en person som avvisar själva formen med motiveringen att dialogen förutsätter att man gör vissa avkall i den egna tron för att man ska kunna mötas i mitten. Vederbörande som är muslim tillhör den religiösa sammanslutningen som heter Milli-Görus.³² Även om majoriteten av de medverkande uttrycker sig positivt om religionsdialogen, varierar innehållet i det som lyfts fram som positivt beroende på deras olika förväntningar på religionsdialogens funktion i samhället. Likaså varierar svaren gällande hur själva religionsdialogen ska definieras och tillämpas i en utvidgad praktik. En annan aspekt som framförs av flera är att religionsdialogen kännetecknas av exklusiviteten som delas av några få "redan frälsta" och vars uppgift därför borde vara att i större omfattning skapa goda förutsättningar så att religioner och religionsutövare kommer närmare varandra. Detta innebär att visa respekt för alla religioner men också att arbeta målmedvetet för att dessa ska samarbeta exempelvis genom att visa på alternativa sätt att handla och skapa förståelse för varandra.

Positiv variation och olika förväntningar

Det betonas av flera att religionsdialogens arbeten borde hjälpa människorna att mötas, att stärka varandra och stärka församlingar samt motverka inställningen "att min religion är bättre än de andras". Likaså att arbetet med religionsdialogen även hjälper en själv att förstå bättre den egna religionen, genom andra religioners perspektiv.

Jag upplever religionsdialogens arbeten mycket berikande för alla berörda personer. Jag tycker att vi mer och mer bryter ner "vi och de" känslorna genom detta arbete. Som exempel kan jag säga att jag aldrig hade varit i en synagoga. När jag kom in i den judiska synagogan blev jag väldigt imponerad och intresserad och började läsa och lära mig mer om judendomen. Genom religionen får man mycket kunskap också om de kulturer som tillhör de berörda

---

³² Milli Görus (även Islamische Gemeinschaft IGMG) är en politisk och religiös rörelse, grundat av den turkiska politikern Necmettin Erbakan 1969. Rörelsen har kallats för en av de ledande turkiska diasporaorganisationerna i Europa och har beskrivits som den största islamiska organisationen med verksamhet i Europa. Termen Milli Görus syftar även på organisationens religiösa vision, som betonar den andliga styrkan i islams tro och förklarar den islamiska världens tillbakagång som ett resultat av anpassningen till västvärldens värderingar såsom sekularism och ett olämpligt tillämpande av dess teknologi. (Wikipedia, 2019).

religionerna. När jag är med mina muslimska vänner då kan jag förmedla kunskap om judar och judisk kultur på riktig inte vad som sägs på gator och torg eller skrivs i massmedia. Alla de sex stora religionerna förmedlar kunskap från Gud. När man tittar närmare på hur man löser olika problem inom religionen då upptäcker man hur nära är religionerna Islam, Kristendom och Judendom (kvinna, sunnimuslim).

Svenska kyrkan lyfts fram som en institution med lång tradition och någon man kan lära av när det gäller organisation och struktur eftersom den har en lång administrativ erfarenhet och funktion i samhället. Snarlik motsvarighet saknas hos vissa religioner. Det framgick av flera som viktigt att påpeka att de uppskattar att samhället är öppet för olika religioner.

Svenska kyrkan har funnit minst 500 år sedan reformationen och den har etablerat sig väl. Vi kan lära oss verka som svenska kyrkan, hur deras administration, struktur är och hur man verkar i en miljö där mentaliteten, klimatet är helt på annat sätt än våra länder. Deras erfarenheter är mycket viktiga för oss som är främmande religiösa grupper i det svenska samhället. Därför är det viktigt att vi får lära känna varandra och lär oss mycket om varandra genom religionsdialogarbete. Sverige är ett mycket bra land. Även när det gäller religionsdialogarbete. Svensk demokrati och den svenska yttrandefriheten är fantastisk. Båda skapar förutsättningar och underlättar utövande av religionsdialogarbete. Jag har varit som Muslimska Ahmadiyya Imam både i London och i Tyskland. De båda länderna var bra länder men inte lika bra som Sverige. Som exempel kan jag nämna att i Tyskland kan jag vara verksam som imam men jag kan inte föreläsa på universitet eller i skolorna. Men här i Sverige har jag varit inbjuden många gånger i grundskolor, gymnasier och universitet och kände mig välkommen varje gång (man, imam i Ahmadiyya).

Förhållande mellan andlighet och religion

Innebörden av religionsarbete kopplades ofta av informanterna till tendenser i samhället i ett vidare perspektiv, inte enbart till Sverige och hur människorna påverkas av att följa eller inte följa olika livsåskådningar. Flera uttrycker att det råder en allmän brist på kunskap om skillnader mellan vad som är religion, andlighet och tradition. Denna brist på kunskap kunde även komma till uttryck i olika sammanhang hos de medverkande i religionsdialogarbetet vilket upplevdes som ett hinder för dialogens dynamik. Människan betraktas av samtliga som en andlig varelse och det är anden som ska stärkas. Inte nödvändigtvis i form av religionen och/eller religionens regleringar.

Jag är väldigt mån om att vi ska förädla andligheten. RD arbeten ska inte syfta på att samhälles ordning ska vara religiös. Ett av syftet med att arbeta med RD är att bryta ner rädslorna för att vara andlig. Det moderna samhället avvecklar andligheten. Den har inte en naturlig plats. Man har fått något slags skräck för andlighet. Folk vågar inte prata om det. Det är fult att vara andlig. Men vi behöver andligheten allihop på ett eller annat sätt. Var och en kan bli salig på sin tro. Dessutom människan är inte för religionen utan religionen är för

människan som ett verktyg för att nå andlighet. Det som vi behöver göra är att öppna för det goda samtalet i det samhälle som vi lever i. Samhället kommer att utvecklas, det har det alltid gjort och det går med rasande fart. För att behålla de värderingarna, alltså grundvärderingarna, kanske vi behöver inte kalla det Gud som vissa människor tycker det (kvinna, jude).

Alla religioner som finns och är etablerade kan hjälpa med andlighet. Andlighet likställer jag med mänsklighet. Men inte att tvinga mina regler och mina traditioner, mina ritualer till alla, för att hjälpa. Det är totalt fel. Alltså jag förespråkar andligt samarbete och religiondialogens arbete ska fokusera på andlighet och dialog kring andlighet i stället för religion (man, Tibetansk Buddist.).

Enligt flera ska religiondialogens arbeten inte syfta på att samhällsordning ska bli religiös och där går åsikterna isär genom att direkt och indirekt påpeka att människorna i vårt moderna samhälle kompenserar sin brist på tro och/eller andlighet på annat sätt. Det uppfattas som att den utbredda kommersialismen tar över religionens och andlighetens roll i samhället och att religiondialogens arbete ska även inrikta sig på att motverka detta.

Alltså i grunden ligger ju, att som jag uppfattar, att vi är människor på samma jordklot och tror vi på Gud så någonstans så borde man kunna uttrycka att det är samma Gud som vi söker. Sedan tänker jag att vi lägger i Guds väsen att Gud är större än vårt förnuft och vi kan inte fånga in Gud. Vilket gör att vi måste ha någon slags ödmjukhet gentemot varandra utan att för den skullen släppa uppskattningen av den egna tron och relationen. Det handlar inte om att relativisera men att ha ett ödmjukt perspektiv på sin egen förmåga att fånga in Guds helhet. Men den utgångspunkten så tänker jag att det är en slags respekt som också måste innebära att vi ser på varandra med respekt (man, kristen, biskopemeritus).

Jag vill säga också att det skulle bli mycket fel om man ska tvinga religion i samhället. Det har jag aldrig upplevt själv men jag har träffat andra människor som blev tvingade genom samhället i sina hemländer till en viss religion. Jag tycker att detta är jätte fel. Därför tycker jag att det är jätteskönt med det västerländska samhället som man kan vara i fred och tro på vad man vill. Men det som är tråkig är att det finns i det multikulturella sekulariserade samhället en baksida och där finns det den amerikanska kommersialism. Därför är det egentligen bara den amerikanska kommersialism som är accepterat. Det är bara på ytan denna religionsfrihet i form av att ja, ja alla får tro vad de vill men egentligen så är det bara den amerikanska kommersialism som får plats (kvinna, Hare Krishna).

Förhållande mellan religion och tradition

I sina reflektioner över behovet av att renodla likheter och olikheter mellan andlighet och religion, synliggörs komplexiteten ytterligare när framställning av religion förklaras och knyts ihop med tradition. I det avseende, och i en europeisk kontext, framstår kopplingen mellan den

muslimska religionen och traditionen som mest synliga i vardagen medan vissa traditioner kan luckras upp genom dialogen och ge plats för samtal om religionen.

Man får skilja på religion och tradition. När det gäller tradition är det viktigt att understryka att det inte finns något påbud i heliga Koranen för dessa kläder. En del människor går omkring i Sverige med sina hemländers lokala traditionella kläder. De kläderna är lokala kläder tillhörande företrädesvis traditionella patriarkala samhällen. De kläderna har inget att göra med islam. I islam finns inte några uniformer. Det är helt klart att det finns inga speciella kläder för islam och muslimer. Det är viktigt att informera svenska allmänheten men också den officiella Sverige om det. Dessa människors utseende väcker vissa associationer hos mig därför förstår jag mycket väl vad våra svenska vänner upplever och tänker. Det är ofrånkomligt. Jag har respekt för människor och deras val men detta görs som ett socialt tvång i samhället och skapas ett "vi och de" förhållande. Då är det inte bra (man, imam, shia).

När det gäller religionsdialogarbete får man komma ihåg följande: Man får skilja mellan religion och tradition. Religion handlar om två saker. Ena är Gud den andra är guds skapelse – människa. 50% av religionen handlar om relationen mellan skapelsen och Gud. Andra 50 % handlar om relationen mellan skapelserna. Om det råder harmoni, rättvisa och jämlikhet i samhället då är relationen mellan Guds skapelser bra. Därmed är människorna är 50 % religiösa. Därför behöver man inte fastna för vad människorna har för institutionell tillhörighet eller inget alls. Man kan utgå från deras relation till andra människor i samhället (man, imam Ahmadiyya).

Förhållande mellan religionsdialog och samexistens

Sverige beskrivs och omnämns ofta av de medverkande informanterna som mångkulturellt och mångreligiöst samhälle men med vissa svårigheter både i samspelet med den sekulära kontexten, det moderna samhällets utbud av livets mening samt sökande efter nya vägar i livet.

Jag började träffa människor från andra religioner när jag började arbeta som journalist. Då var det c:a 1985. Ja det var det från början utanför svenska kyrkan framför allt de frireligiösa kyrkorna, pingstkyrkan och de andra kyrkorna. Det fanns väldigt mycket sådant på den tiden. Nästa religion som jag stiftade bekantskap med var judendomen. Uppriktig sagt var det inte något som jag har direkt funderat över fastän jag förstås hade läst om förintelsen och allt sådant men som fysiska personer i min närhet så existerade de inte förrän jag började skriva om dem. De har börjat ta kontakt med mig och ville berätta också vidare. Det var alltså efter år 1985. Sedan blev islam och muslimer men det dröjde faktiskt. Efter kom andra grupper med tiden. Samhället blev med tiden mångkulturellt och mångreligiöst. Jag upplevde då att det var några år där det var nog väldigt starkt intresse för alla religionerna att mötas och att ha de religion dialogerna. Så kände jag att det fanns här en spännande vilja, man ville

någonting. Det var och är väldigt spännande faktisk med det mångkulturella och mångreligiösa samhället (kvinna, kristen).

Efter att vi har öppnat Göteborgs Moské har det kommit konvertiter varje månad. Bara den första månaden har tio personer konverterat till Islam. Jag hade för länge sedan en svensk kvinnogrupp hemma hos mig som fick grundläggande kunskap om islam. Alla de 6 kvinnorna har sedan konverterat till islam. Jag tycker att det är bra med alla dessa dialoggrupper, men alla privata möten mellan människor i vardagen är också dialogmöten som är lika viktiga. Det finns alltid en röd tråd i alla de privata och offentliga mötena. Sedan hade vi ett projekt om ” Varför kyrkorna är tomma, och moskéer är fulla? ” Man till och med vill sälja de tumma kyrkorna på grund av ekonomiska skäl! Majoritetsbefolkningen är inte religiös eller aktiva till skillnad från muslimer som upplever och lever religionen islam på helt annat sätt. Muslimerna upplever på ett annat sätt den inre kallelsen om att gå till moské eller att leva efter religiösa bud (kvinna, sunnimuslim).

Vilka hinder anges för religionsdialogarbete?

De starkaste hindren framstår och är de faktorer som kommer utifrån, nämligen den moderna människans livsstil i kombination med medias negativa påverkan. Ett annat hinder som anges utgörs av politikernas ointresse kopplat till bristande insikter och ansvar för religionernas förutsättningar och villkor i Sverige.

Den moderna människans livsstil

Jag skulle säga så här att människans olika tro har vi gemensamt med varandra. Alltså människa med och utan tro. För sekulariserade människor är det svårt att förstå egentligen. Då upphöjer man andra saker till gudomligheter som är att handla att köpa att konsumera över huvud taget. De materiella tingen får en över naturlig betydelse. Jag tycker att för mig ter det sig som ett mycket andligt påvert/fattigdom. Vad lever man då för? Men uppenbarligen så är människor inte åtminstone medvetna om att de saknar någonting. Så länge man har den senaste tandkräm eller dricka den nyaste kaffe eller köpa de dyra sakerna som kan vara vad som helst (man, tibetansk buddist).

Om man ser på den svenska kulturen som finns i dag är det ofta uppburen av den kristna kulturen. Men nu sparkas den ut från kyrkorna och skolorna så att det finns inte längre någon svensk kultur kvar. Den muslimska kulturen framställs som jättefarlig. Den judiska kulturen hörs och syns inte längre. Vad finns det kvar, ja video och reklamfilmer. Till slut blir det allting jättefalsk tycker jag. Man påstår att det är till för alla men det blir inte till för alla. Det blir enbart för de som kan sälja. I längden blir många människor tomma inombords (kvinna, Hare Krishna).

Det moderna samhället avvecklar andligheten och snuttifierar det på något sätt. Den har inte en naturlig plats. Man har fått något slags skräck för andlighet. Folk vågar inte prata om det. Det är fullt att vara andlig. Det som vi behöver göra är att öppna för det goda samtalet i det samhälle som vi lever i. För kanske vi behöver inte kalla det Gud som vissa människor tycker det. Människan är andlig varelse och vi behöver ta hand om anden i människan. Men vi behöver andligheten allihop på ett eller annat sätt. Dessutom människan är inte för religionen utan religionen är för människan som ett verktyg för att nå andlighet (kvinna, jude).

Mediernas negativa påverkan och politikernas ointresse

Bland de som lyfte kopplingar mellan dåtid och nutid utifrån ett religionsperspektiv framgick det att religionsdialogen borde spela en mer aktiv roll när det gäller att möta och bemöta den negativa bilden av religionen som åberopas för att berättiga våldsamma handlingar. Likväl att vara mer aktiva i att diskutera med allmänheten omvärldshändelser med koppling till religion. Vissa menar att det blir svårt att diskutera på ett öppet och respektfullt sätt i efterhand.

Massmedia men framförallt i olika TV program förekommer mycket våldshandlingar i samband med religiösa teman som skapar en felaktig bild om den andliga aspekten i den respektive trosföreställning (man, jude).

Efter den 11 september var det nedgång för muslimer allmänhet. Då hade alla de dialoggrupperna mycket arbete att ändra attityderna i samhället. Jag var i många olika kyrkor och pratade. Jag tillsammans med andra religiösa ledare besökte deras församlingar och vi hade gemensamma bön. Vi arbetade för religion och fred. Vi ville sprida denna ideologi gemensamt (kvinna, sunnimuslim).

Alla vet att i hela Europa spelar medierna väldigt mycket negativ roll mot religionen oavsett vilken religion det gäller. Medierna måste hjälpa religionerna. Det ska hjälpa att skapa ett balanserat och gott samhälle. Regeringen eller de som har makt i samhället måste vidta vissa åtgärder när olika nya invandrare kommer från olika delar av världen till Sverige. De senare tillkomna sunnimuslimer säger att Nasirmoskén³³ inte är moské och dess trosfränder Ahmadiyya är inte muslimer. Men tyvärr det förekom att ledande politiska personer i samhället går till Göteborgs Moské och säger att det är Göteborgs första moské och på så sätt bekräftar de andras påstående om att vår moské är inte är den första moské i Göteborg även om den är byggd föra sekel och indirekt säger att vi inte är riktiga muslimer (man, imam Ahmadiyya).

---

³³ Nasir Moskén är den första byggda moskén i Högsbo i Göteborg och tillhör Ahmadiyya församlingen som flesta av deras medlemmar kommer från Pakistan. Ahmadiyya: En från islamiska traditionen religiös rörelse i Indien grundad 1889 efter en uppenbarelse av Mirza Ghulam Ahmad (C: a 1839–1908) från Punjab.

Vilka förbättringsförslag anges för religionsdialogarbete

Det framgår att förbättringsförslag behöver komma inifrån genom att de som är aktiva förändrar sitt sätt att tala med varandra, närmar sig och öppet diskuterar känsliga frågor samt vilja arbeta mer tillsammans. Det finns ett antal konkreta förslag på hur detta skulle kunna organiseras.

En öppnare och prestigelös dialog

När man möts i religionsdialogarbetet då upplevs det som att man går på tårna och inte tar upp de frågorna som berör deltagarnas egna trosföreställningar. Jag skulle vilja arbeta lite annorlunda men jag vet inte om tiden är mogen än? En öppnare samtalsklimat. Att vi ska våga mötas internt i gruppen kring våra svåra frågor. Diskutera hur samhället ser ut så att vi kan påverka och stötta varandra och sedan återgå till sin församling och känna sig trygg om att så här kan man arbeta och vissa att dessa frågor kan man ta upp. Det handlar om att vi ska kunna mötas kring våra respektive ideologier och vi ska kunna stärka varandra. Det är inte frågan om att bryta ner varandra inte heller frågan om att min religion är bättre än din eller tvärtom, utan vad vi kan göra för att stärka varandra men också stärka våra församlingar. Vi har alla ett sammanhang (kvinna, judinna).

Dessutom tycker jag att vi måste sprida religionsdialogens kunskap och innehåll till folket att det inte stannar inom en viss sluten grupp. Jag tror att man ska dela religionsdialogarbetets fråga till två delar. Ena är religionsdialog den andra är samhällsdialog. Samhällsdialog menar jag är dialog mellan majoritet och minoritetsbefolkningen. Det svenska samhället är inte religiöst samhälle även om flesta av majoritetsbefolkningen tillhör den svenska kyrkan. Så fort huvudsyfte har varit dialog är det min erfarenhet är att det har varit svårt att entusiasmera de muslimska religiösa ledarna att vara med i dialogen. Jag vet inte orsaken till det. Men om jag ska spekulera om orsaken kan jag tänka mig kanske att islam är kronan på alla religioner. Eftersom den är det slutgiltiga budskapet då finns säkert inga behov av någon dialog (man, jude).

Jag säger ofta att jag kan ta av min dräkt och efter det kallar jag mig inte Zarathustra Mobad utan jag är bara en människa och det räcker för mig. Men kan du också ta av dig din muslimska eller kristna dräkt så att vi kan mötas som människor. Det går inte. Vi är fortfarande där. Många är i en sluten värld. Ja men vi ska fortsätta och arbeta vidare med vår religionsdialog. Upplysning och information är viktig för att eliminera en del förutfattade meningar. Utbildning och kunskap behövs alltid (man, Zara Hustra).

Det är viktig att de övriga grupperna tar judarna som förebild och så fort som möjligt integrerar sig i samhället, att inte bli låsta i samhället och skapar ett starkt nätverk för att hjälpa varandra i livets olika stadier. Dessutom är det viktig att bygga sina egna tempel med egna medel utan att behöva bli beroende av olika krafter utanför samhället. I alla länder där vi tillåtes att vara av majoriteten så har vi varit väldigt snabba på att integrera oss och haft väldigt stark strävan om

att inte ligga samhället till last. Vi har alltid bekostad våra synagogor och församlingshem själva. Vi har alltid haft system om att sköta om våra begravingar själva. Väldigt starkt nätverk för att hjälpa till de som har det svårt. (man, jude).

Det behövs mycket information om de olika trosföreställningarna i samhället. Detta informationsbehov finns båda hos majoriteten men också hos minoritetsbefolkning eller så kallade nya svenskar, som de kallas numera i vårt samhälle. Jag menar att det finns ett stort behov om att veta om varandra och lära känna varandra. Detta skulle med tiden förbättra religionsdialogen i samhället tror jag (man, kristen).

Det är viktigt att hålla isär saker. Jag kan till exempel kritisera åtgärder som staten Israel vidtar utan att det har att göra med hur jag ser på judar. Att jag kan kritisera Vatikanens bankverksamhet utan att det uppfattas som att man kritiserar Vatikanens kristna tro (man, jude).

Tydligare samhällsengagemang

Religionsdialogarbete beskrivs i flera avseende vara kopplat till de övriga samhällsfrågorna och arbetet önskas därför synkroniseras med olika samhällsinsatser i det svenska samhället. Flera informanter påpekar att det märks bland ungdomarna en nyfikenhet och respekt för det som är annorlunda. Med det avses olika grupper i samhället för vilka religionen är mycket mer närvarande i deras vardag i jämförelse med majoritetssamhället. Det framhävs som viktig att ungdomar från olika religioner och kulturer möts.

Man måste satsa på ungdomar. Ungdomarna behöver mötas i neutrala miljöer kring neutrala ämnen. Samtidigt, framför allt i vissa politiska kretsar, piskas det upp en vi och de känsla och rädsla för det som är främmande samt fantasin om den rena svenskheten (man, jude).

Det är viktig att ha ungdomsgrupper som möts över religionsgränserna gärna med externa mål som inte behöver vara religiösa. Man arbetar med gemensamma projekt över religionsgränserna. Det avdramatiserar tanken på den andra. En väg att pröva vore kring frågor som gängkriminalitet i förorten och de bilderna som kriminaliteten ger till de stadsdelar som än så länge inte har drabbats (kvinna, jude).

Den heta frågan om våldsam extremism kopplad till segregation, fattigdom, arbetslöshet, alltså ett klart politiskt arbete dock ej partipolitisk utan social rörelse för rättvisa, respekt och tolerans för likheter samt den viktiga ödesfrågan vilket samhälle vill vi ha? Men för att börja med denna svåra mångåriga resa måste biljetten köpas nu för samhällets utveckling är så allvarlig att resan måste börja snarast (kvinna, kristen).

Umgänge på skolgården är viktigt men det kan vara farligt om det inte fungerar. Ungdomar från olika religioner och kulturer behöver mötas på jämställd basis i olika ungdomsgrupper och diskutera likheter och olikheter under ledning av vuxna förebilder och religiösa företrädare och visa att vuxna kan mötas utan att de bråkar med varandra (man, kristen).

Utbildning och information är viktig i det fortsatta religionsarbetet men också församlingarna behöver lokaler. Minoritetsförsamlingar har stort behov av lokaler. Samhället borde vara mera behjälplig i det avseende. För att bedriva verksamhet måste man ha bas, man kan inte bedriva verksamhet på gator och torg (man, imam, shia).

Kunskaper om religioner utifrån ett historiskt perspektiv

”Man blir mer ödmjuk om man kan mer.” Det är viktigt med religionsdialogarbete men det är lika viktigt att detta arbete impliceras i respektive församlingar så att det kan också bli en levande aktivitet på individnivå.

På gamla tider var gudarna begränsade till vissa orter och vissa städer. Bilden av guds son som finns överallt är relativt ny företeelse. Dessutom, religionen har blivit väldigt mekanisk i dag. Man rabblar böner, alltså någon slags ”läppservice” men man vet inte varför man säger det som sägs. Alltså den djupa andligheten saknas och religion är ofta en mycket ytligt företeelse. Det är den bristande kunskapen som skapar fundamentalism (man, jude).

Genom erfarenheter av min religionsdialogarbete har jag upptäckt att våra liturgiska böcker ibland innehåller fördomar mot judar till exempel. Inte mot islam med anledning är att när islam kom fanns redan dessa böcker. Annars skulle de också skrivit en del mot islam och muslimer med säkerhet. Det är kanske dags att vi rensar dessa fördomar från våra böcker. Man måste var mycket försiktigt att tolka bibeln. De allra, allra, allra flesta har inte det minsta gnuttan av historisk kunskap om vad som sägs i bibeln. Man ska tolka allt i sin egen kontext. Och man kan ifrågasätta allt. Vad jag över huvud taget saknar är historisk kunskap om de olika religionerna. Inte bara ifrågasättande utan också förklaringar inom vilken miljö och under vilka tider och under vilka omständigheter de olika händelserna utspelar sig. Gör man det då blir det inte så mystisk. Det blir inte så konstig. Det blir historia med etik och moral. Församlingar och deras medlemmarmåste få budskapet för att sedan bli fredliga mot varandra. Detta behöver fördjupas i religionsdialogarbete (man, kristen).

Sammanfattande analys av resultatet utifrån individ, grupp och samhällsnivå

Studiens problemfrågor har varit följande:

- Hur beskrivs innebörden av religionsdialogen av de som medverkar i dialogen?
- Vilka hinder upplevs och vilka förbättringsförslag anges för religionsdialogarbete.

Nedanstående mönster kunde urskiljas utifrån de medverkandes personliga erfarenheter och engagemang och illustrerar innehållet i den egna bilden av religionsdialogens innebörd:

- *Positiv variation och olika förväntningar*
- *Förhållande mellan andlighet och religion*
- *Förhållande mellan religion och tradition*
- *Förhållande mellan religionsdialog och samexistens*

De medverkandes beskrivningar på individnivå visar att de, överlag, är positiva till religionsdialogarbete och ser religionen som en självklar del av samhället och viktigt för det uppväxande släktet. Deras egna förklaringar om varför religionsdialogen behövs och vilken funktion den borde ha och utveckla i samhället, kommer ofta till en punkt där de flesta börjar reflektera över den moderna människans bristande kunskaper när det gäller skillnader mellan olika religioner, andlighet och tradition. Denna brist på kunskap menas det, kan även i olika sammanhang komma till uttryck hos de som aktivt medverkar i religionsdialogarbetet, vilket både upplevdes och anges som ett hinder för att kunna uppnå en dynamik i själva dialogen.

Religionsdialogen betraktas som ett hjälpmedel för individens/människornas förlorade andlighet i dagens samhälle. Relationen mellan andlighet och religion beskrivs på ett sätt som betonar andlighet men inte definierar eller ge exempel på vad andlighet kan innebära eller hur den kan ”praktiseras” i vardagen. Däremot uttrycks det tydligt och ges flera konkreta exempel på hur brist på andlighet i dagens samhälle istället kompenseras av kommersiella krafter.

När det gäller gruppnivå efterfrågas det ett mer fördjupat samarbete som i sin tur skulle leda till olika kulturmöten och interkulturell samverkan. Likaså betonas skillnaden mellan att bedriva missionärsarbete och att arbeta med religionsdialogen. På en samhällsnivå uttrycker många sin medvetenhet om att religionsdialogen borde arbeta mer aktivt för att förbättra samhället genom att motverka okunskap och fördomar som på olika sätt gynnar splittring mellan de troende och de sekulära. Likaså borde det vara ett kontinuerligt uppdrag att förklara och förmedla skillnader mellan kulturella traditioner som bottenar i religionen och när människor åberopar religionen för att kvarhålla och befästa kulturella traditioner – exempelvis klädsel eller handlingar som kan skapa exkluderande konsekvenser i olika sammanhang och i relation till samhället. Vidare borde religionsdialogen arbeta aktivt mot extremism genom att lösa etniska konflikter som förekommer i utsatta områden samt arbeta målmedvetet för att förbättra villkoren för olika gruppers integration i det svenska samhället.

Bilden av Sverige som ett sekulärt land med en majoritetsbefolkning som inte är religiös framstår som mycket tydlig och självklar. Trots det uttrycker de flesta att attityden från Svenska kyrkan till religionsdialogarbete upplevs som mycket positiv. Svenska kyrkan betraktas som en bra organisatorisk förebild i flera avseende genom att bland annat vara en viktig aktör och förespråkare av religionsdialogen samt viljan att samarbeta - utöver de kristna kyrkorna finns idag även andra trosföreställningar från olika delar av världen. Genom dialogen hoppas man kunna skapa mötesplats för att lära av varandra och om varandra.

Problemfrågan om hinder och förbättringsförslag var både bakåtblickande och framåtsyftande när de medverkande skulle beskriva vilka hinder som upplevs och vilka förbättringsförslag anges för den fortsatta religionsdialogarbete:

- *Den moderna människans livsstil*
- *Mediernas negativa påverkan och politikernas ointresse*
- *En öppnare och prestigelös dialog*
- *Tydligare samhällsengagemang,*
- *Kunskaper om religioner utifrån ett historiskt perspektiv.*

De finns en genomgående enighet om vad som i dagsläge utgör de största hindren för ett framgångsrikt religionsdialogarbete – nämligen avsaknad av den moderna människans insikter om religionens betydelse för att skapa mening i livet i kombination med medias huvudsakligen negativa framställningen av religionens inflytande och konsekvenser. Utöver detta även politikernas bristande ansvar och engagemang när det gäller att aktivt främja förutsättningar för religionernas utveckling, inflytande och ökad legitimitet i samhället.

När det gäller förbättringsförslag handlar det framförallt om att arbeta inifrån genom att överskrida egna föreställningar om andra religionsföreträdare och aktörer i dialogen samt att kunna mötas och diskutera utan ideologiska spärrar. Förslag finns på att dela upp dialogarbete på religionsdialog och samhällsdialog. Den första skulle kännetecknas av en självvranssakande beskrivning av den egna synen på sin egen och andras religion. Den andra skulle riktas mot folket i allmänhet i form av information, upplysning och utbildning. Detta kunde bidra till en mer synlig och bredare samhällsengagemang när det gäller problem och motsättningar bland olika etniciteter. Här vill man rikta in sig i första hand på de unga och deras tillvaro genom att bland annat tona ner motsättningar och segregationen som till viss del bottnar i olika religioners sociala och kulturella gränser. Således att bryta ner orsaker till kulturell och social distansering dels i relation till varandra dels i relation till det svenska samhället. Religioner är historiens följeslagare och den historiska resan som i olika grad format kulturer behöver förklaras idag på ett begripligt sätt – religionens språk/skrifter bottnar i en annan tid och verklighet men likväl styr människornas tankar och handlingar i nuet. Genom kunskaper om det förgångna kunde religionsdialogen fördjupas och bidra till att se på varandra på ett mer fredligt sätt.

Diskussion och slutsats

På vilket sätt kan resultatet av denna studie vara till nytta för ett bredare samarbete och fortsatt religionsdialog? I denna del diskuteras några aspekter som ramar in det motsägelsefulla, problematiska och intressanta att fundera över. Det övergripande syftet med denna studie har varit att undersöka, uppmärksamma och beskriva arbetet med funktionen och betydelsen av dialogen mellan religionernas ledare och församlingsaktiva. Tanken var att fånga upp och beskriva de förutsättningar som anges som ett försök att öka förståelsen och fördjupa dialogen mellan olika religionsaktörer. Det framgår av analysen av resultatet att religion som ett fenomen tillskrivs aspekter som genererar olika dilemma när det gäller vad som grundas i religion och vad som härstammar från traditioner, likaså dilemman mellan det som sägs och görs i religionsdialogen. Alltså trots den goda retoriken på en symbolisk nivå, visar en samlad bild av deltagarnas beskrivningar av religionens dialogens funktioner på aspekter som skulle kunna

klargöras och vidareutvecklas med stöd av den interreligiösa och interideologiska dialogmodellen som presenteras av Swidler & Moizes.³⁴

Religionsdialogen – en verksamhet mellan önsketänkande och verklighet

Att undersöka arbetet med religionsdialogen i Göteborg handlade om att identifiera och belysa möjligheter för dialogen att genom sin specifika verksamhet kunna generera nya praktiker och handlingsalternativ. Det finns flera förslag som de medverkande ser som en gemensam framtida samhällsuppgift över religionsgränser men underförstått skulle detta ske genom och utifrån religionens villkor, inflytande och därmed även expanderande. Detta framgå med all tydlighet när frågan om vad upplevs som hinder för dialogen kommer på tal – media behöver ge mer utrymme och presentera religionen i positiva drag, politikerna behöver bli mer kunniga om religionens betydelse och roll i samhället vilket kräver deras förståelse, vilja och resurser. Och vanliga människor behöver bli mer kunniga om olika religioner och inte negativt inställda till religioner som en betydande samhällsaktör. Att tilldela religionen betydelsen av en social markör i samhället är en av de faktorer som kan antingen underlätta eller försvåra religionsdialogarbete. Till exempel uttrycker flera av de medverkande att de är beredda att ge begreppet andlighet företräde framför det formella och allmänna begreppet religion, för att tilltala den moderna människan. I sig kan detta te sig oproblematiskt – att bara byta namn – men vid närmare betraktande blir det väldigt motsägelsefullt – religion som i princip är en oföränderlig ideologi (och som den moderna människan i ett demokratiskt samhälle kan välja att vända ryggen till), anses kunna fungera bättre genom namnbyte till andlighet, vars innebörd verkar vara svår att konkretisera. Andlighet som en själslig och intellektuell dimension framstår svårfångad i definitioner samtidigt som samstämmigheten är tydlig om att just andlighet saknas hos den moderna människan och kompenseras genom konsumtion. Ingen av de medverkande som hänvisar till andlighetens ”förfall” ger exempel på vilket sätt religion i sig kan erbjuda en annan ”konsistens” av andligheten än det som de själva tror på, lever efter, förespråkar och eftersträvar åt andra. Enligt Tocqueville är den fria människan också troende – att inte tro på Gud är också en tro och ska respekteras lika mycket för det.

Etnicitet är en annan social markör. Religion och etnicitet används var för sig eller tillsammans som kulturella markörer för att beskriva dagens negativa samhällsutveckling på olika nivåer. ”Sverige är ett mycket bra land. Svensk demokrati och den svenska yttrandefriheten är fantastisk. Båda skapar förutsättningar och underlättar utövande av religionsdialogarbete.” En av de medverkande ger exempel på ett positivt samarbete med Kyrkogårdsförvaltningen i Kviberg genom att ”De försöker så gott det går att byta ut alla de fasta symbolerna i lokalerna så att lokalerna ska vara tillgängliga för alla trosföreställningar. Det tycker vi är mycket positivt”. Vad innebär dialogens funktion och ”lära om varandra och lära av varandra” om vissa behöver avskaffa sin visuella existens till den andres förmån? Vem får synas och i så fall på vilka villkor? Hur förhåller sig detta till talet om den ömsesidiga respekten som en styrka att visa utåt och som en förebild för ett inkluderande samhälle? Det här exemplet illustrerar en dagsaktuell problematik utifrån ett samexistensperspektiv och tolerans – varför ska fasta symboler som representerar en (hemma) religion/kultur tas bort för att de nya ska kunna trivas?

---

³⁴ Swidler & Moizes, 2000, s 174–178

Religionsfrihetens konsekvenser genom dubbla erbjudande

Människans behov av att känna meningen med livet är generell men sättet att fylla sitt liv med mening ser olika ut och är beroende av sociala och kulturella kontexter. Jag vill hävda att den svenska religionsfriheten används på ett sätt som i vissa sammanhang hindrar människor och i synnerhet kvinnor från att finna en egen väg och mening med livet i samhället. Följande episod kan illustrera detta. Frölunda bad har på begäran och under en tidsperiod haft reserverad badtid enbart för kvinnor. En svensk kvinna som brukade regelbundet bada under denna tid fick en dag inte komma in eftersom tiden var nu reserverad för enbart muslimska kvinnor. Det hon fick som förklaring var att det är Muslimska Kvinnors Idrottsförening som har abonnerat badtid enbart för sina medlemmar. Hon var inte medlem. Hon ringde upp en man som var kontaktperson för föreningen och fick för svar att kvinnor som inte var troende hade dåligt inflytande genom att bada nästan utan kläder. Hon var välkommen att bli medlem och följa de regler som gäller för muslimska kvinnors badkläder, enligt texten på föreningens sida: ”Badkläder: I duschar och simhall har vi helt baddräkt, lång byxa, badkjol eller tunika. Badkläder (se bild) kan köpas av MKIF på plats o Frölundabadet och Lundbybadet.”

Alltså startas en idrottsförening för kvinnor (motsvarighet existerar inte i den muslimska världen) som ett sätt att avskilja/isolera de muslimska kvinnorna från de kvinnor som anses var olämpliga att komma i kontakt med. Åldersgräns för medföljande pojkar är 8 år. Således betraktas pojkar över 8 år som män som inte får titta på kvinnor. I ett demokratiskt samhälle där jämställdhet mellan kvinnor och män är en viktig del i samhällsbygget växer pojkar med en kvinnosyn där det finns en klar gräns mellan bra och dåliga kvinnor. Att frivilligt distansera sig från värdsamhället genom att återropa religionsfrihet bidrar till att skapa växande parallella samhällen och dåliga förutsättningar för framtida dialoger. Frågan är vem som exkluderar vem?

När de medverkande i studien lyfter religiondialogens samhälleliga uppdrag riktas kritiken mer eller mindre tydligt mot de som inte är som vi och/eller inte tror på det som vi tror på. Den negativa samhällsutvecklingen beskrivs utifrån en stigande främlingsfientlighet och påstådd rasism samt ”fantasin om den rena svenskheten”. Dessa aspekter anges rutinmässigt utan att reflektera över vilken del den egna religionen/kulturen eventuellt bidrar med till denna negativa utveckling. Man vill satsa på ungdomar som i sin tur redan är formade av religionen och representerar olika världsbilder i möten med varandra och inte minst i mötet med det omgivande samhället. Till exempel har det i år rapporterats i flera tidningar om att ungdomar som föräldrarna upplevde har ”försvenskats” skickades till Somalia och koranskolor för att bli goda muslimer. Listan med vad som passerar under religionsfrihetens paroll kan göras lång – registrerade och gällande barnäktenskap, tvångsgifte, hedersförtryck, social kontroll och frihetsbegränsning är några av de mest etablerade. Det handlar om kulturella och religiösa levnadssätt som överförs och fortsätter i Sverige. Av mina långvariga personliga erfarenheter av socialt arbete i utsatta områden samt från många skolbesök och samtal med lärarna, kan jag intyga om utbredd diskriminering som ungdomar från olika länder utsätter varandra för – på grund av religion, kultur eller kön. Och på dessa skolor finns i regel inga svenska elever. Att svenska föräldrar väljer andra skolor för sina barn tolkas oftast i termer av exkludering. Att muslimska kvinnor och flickor får och har enbart egna badtider, tolkas i termer av religionsfrihet. Mitt sociala arbete och engagemang pågår fortfarande i olika former och bilden av samhällsutvecklingen vittnar om en minskad dialogvilja.

Behövs religionsdialogen?

Ja, den behövs. Under förutsättning att den tar sitt ansvar gentemot samhället och dagens framtidsfrågor. Samtliga som medverkat i denna studie vill väl och är medvetna om sitt förtroendekapital hos sina församlingsmedlemmar. Religionens funktion och betydelse för

människor som frivilligt väljer den som livets mening, kan ingen ifrågasätta. Att religionsdialogen representerar och tar vara på samhällets mångfald är en optimistisk beskrivning – det finns överväldigande antal verklighetsbilder där människor inte önskar annat utöver den egna kulturella ensidigheten, både för sig själv och för sina barn. I religionsfrihetens namn får de också fortsätta med det. Vad innebär mångfald och mångkultur? Är det frånvaro av majoritetskulturen? Hur människor tar till sig religionen och hur de sedan använder sig av den i det svenska samhället mer praktiskt och konkret, borde vara en viktig fråga för religionsdialogens företrädare. Frågan i sig utgör ett instrument för dialogens integrationsarbete. Detta kräver att de som leder religionsdialogen lämnar åt sidan vissa ideologiska och ibland politiska agendor för att stävja segregationen som ett resultat av en redan omfattande distansering från det svenska samhället. Blir någon mindre god muslim ifall den orienterar sig mot det svenska? Talet om att det inte finns något svenskt - varken kultur eller identitet associerar till exemplet med Kyrkogårdsförvaltningen i Kviberg. Hur integreras man till ingenting? Religionsdialogen behöver struktureras om och rikta sin verksamhet mot frågor som är relevanta i Sverige idag men som lägger grunden för en framtida samhällsutveckling och därmed bidra aktivt till ett mångkulturellt samhälle med nya kulturella kontexter.

Litteratur

- Andersson Daniel & Sander Åke (2015). *Det mångreligiösa Sverige*. Studentlitteratur, Stockholm.
- Bronfenbrenner Urie (1979). *The Ecology of Human Development Experiments by Nature and Design*. Harvard University Press.
- Forward Martin (2002) *Inter-Religious Dialogue*. Oneworld Publications. London United Kingdom.
- Göteborgs Posten (2009). Fredsmarsch genom stan, 18 januari
<https://www.gp.se/nyheter/goteborg/fredsmarsch-genom-stan-1.976926?noAccess=true>
- Göteborgs Posten (2019). 27 av 40 förskolor säger ja till slöjtvång, 1 juni,
<https://www.gp.se/nyheter/gp-granskar/27-av-40-forskolor-sager-ja-till-slojtvang-1.6326768>
- Joppke Christian (2015). *Den sekulära staten under belägring*. Bokförlaget Daidalos AB.
- Larsen Ann Kristen (2018). *Metod helt enkelt*. Gleerups Utbildning AB
- Lindstedt Inger (2019) *Forskningens hantverk*. Studentlitteratur, Stockholm.
- Motion nr 90, Socialdemokraterna i Göteborg/ Höstkongress (2019).
<https://socialdemokraternagoteborg.se/distriktkongresser/>
- Nationalencyklopedin, dialog. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/dialog> (hämtad 2019-12-14)
- Nationalencyklopedin, religion. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/religion> (hämtad 2019-12-10)
- Nationalencyklopedin, supranaturalism.
<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/supranaturalism> (hämtad 2019-12-14)
- Regeringskansliet (2003). Departement/myndighet: Integrations- och jämställdhetsdepartementet DISK, (2003:311).
- Sanandaji Tino (2014). *Utanförskapets karta – en uppföljning av Folkpartiets rapportserie*. Stiftelsen Den Nya Välfärden.
- Sander Åke (1994). *Religion och religiositet*. Opublicerat, Institution för filosofi, Göteborgs Universitet
- Sander Åke (2003). *Att studera människans religiositet*. Kompendium (2003:17) i Religion sociologinstititionen för religionsvetenskap, Göteborgs Universitet.
- Swidler Leonard & Moizes Paul (2000). *The Study of Religion in age of Global Dialogue*. Temple University Press.
- The International Council of Christians and Jews (ICCJ). <http://www.iccj.org/>
- Tocquevill Alexis (1969) *Democracy in America* (red. J P Mayer) Garden City, NY: Anchor Book.

Turunc Cenab (1990) Framtidsbild för en etnisk grupp. I: Dennis Day & Dora Kos-Dienes (Red) *Kulturkontakt och internationell migration: Möjliga Framtidsbilder*. KIM-Rapport 12/ Papers in Antropological Linguistics 23. Göteborgs Universitet: Institutionen för lingvistik

Turunc Cenab (1992) Sociala sedvänjor och rättssystem. Turkar i Sverige. I: Dora Kos-Dienes (Red). *Valfrihetens Gränser*. KIM Rapport 13 / Papers in Antropological Linguistics 24. Göteborgs Universitet

Wikipedia (2019). https://sv.wikipedia.org/wiki/Millî_Görüş